

14. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE İLİM VE AHLAKA VERİLEN ÖNEM*

Ahmet Özhan SUCU**

Atıf/©: Sucu, Ahmet Özhan, (2014). 14. “Yüzyıl Mesnevisinde İlim ve Ahlaka verilen Önem”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 2, ss. 513-523.

Özet: Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine rastlayan 14. yüzyılda, Türk dili bir önceki asra göre daha çok işlenip gelişmiş, yazar ve şair sayısı artmış, mensur ve manzum pek çok eser yazılmıştır. Bu dönemde, en fazla eserin Osmanlı'da sahasında telif edildiği görülmektedir. Türkçe eser vermeyi şuurulu şekilde isteyen ve bunu gerçekleştirmeye çalışan şairler, Anadolu'da bir milli edebiyat çağının açılmasını sağlamışlardır. 14. yüzyılda yeni bir şekil, yeni bir ruh ve heyecanla oluşturulan eserlerin çoğunu dini-ahlaki mesnevilerin oluşturması dönemin genel özellikleri göz önüne alındığında kaçınılmaz olmuştur. Bu eserler Anadolu halkını adeta yeniden yoğurmuş, onlara yeni bir ruh ve heyecan üflemiştir.

Mesnevi, edebiyatta her beyti kendi arasında kafiyeli, iki beyitten binlerce beyte kadar uzanan nazım şeklinin adıdır. Mesnevi beyitlerinin kafiyeleri bağımsız olduğundan uzun hikâyelerin yazılmasına elverişli bir nazım şeklidir. Divan edebiyatında roman ve hikâye gibi türler olmadığı için mesneviler bir bakıma bu türlerin yerini tutmuşlardır.

Çalışmamızda Âşık Paşa'nın Garip-nâme'si, Hoca Mesud'un Süheyl ü Nevbahâr'ı, Ahmedî'nin İskender-nâme'si ve Gülşehrî'nin Mantiku't-Tayr'ı incelenmiştir. Eserlerde şairlerin genel olarak ilim ve ahlaki değerlere önem verdiği, şiirlerinde bu konular üzerinde durduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir siyasetnâme özelliği gösteren “İskender-nâme” ve Nasihat bölümlerine çok yer veren dini tasavvufi bir özellik gösteren “Garip-nâme” mesnevilerinde ilim ve ahlaka verilen önem çok daha belirgin bir şekilde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, İlim, Ahlak, Değer

Makale Geliş Tarihi: 11.12.2014/ Makale Kabul Tarihi: 31. 12. 2014

* Bu makale, 6. Uluslararası Sosyal Bilimler kongresi Moldova'da sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Araş. Gör. Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: a.ozhan19@gmail.com

The Value of Knowledge and Virtue of the 14th Century in Masnavis

Citation/©: Sucu, Ahmet Özhan, (2014) "The Value of Knowledge and Virtue of the 14th Century in Masnavis", Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 7, Issue 2, pp. 513-523.

Abstract: *Masnavis in Turkish literature has an important role in enabling independent rhyme and long narrating articles. Masnavis writers have not only written concerns of aesthetics but also on behalf of the community development process some messages are also in the works. Given the conditions of in the 14th century period it can be seen in many of the masnavis contain "scientific" and "moral" values .*

Masnavi, is the verse form in the literature of each couplet rhyming each other and it ranges two couplets to thousands of couplets. Being the rhyming couplets of Masnavi are independent it is suitable for writing a verse form long stories. Because of masnavis separate rhyming couplet it always gives chance to the poets, the ease of writing in verse form for long narratives. It has been used very lovingly and favored from the XIth century on Turkish literature. Masnavis in Divan Literature are divided in terms of telling a story in detail, from other poetic forms. The poets in the ghazal, ode have told what they want in a certain way within the framework of the Divan literature but in masnavis they behave a little more independent of the rules while telling what they have accordingly with invented text. When considered it from this perspective masnavis has a significant role, what poets say in transmitting messages to society. When considered the general characteristics of the period, Ottomans start to be installed and fitted with its system newly in this period society's inevitably need to increase, intellectual and action of a certain knowledge and wisdom in certain degree. At this point as each period, the literary works of that period have certain duties. When viewed from this angle Masnavis are the only artefacts that poets want to give messages presented in a manner that effectively and competently to their readers.

In the findings, the values of righteousness, justice, modesty, goodness, patience, loyalty, etc. are found to shine in mesnevis. Education, Turkish Language, Literature and the acquisition inside the mesnevis, it has come to the conclusion that these values can be taught via mesnevis.

Keywords: *Masnavi, Value, Aesthetics, Literature, Knowledge, Virtue*

I. GİRİŞ

Mesneviler sözlük anlamı olarak “ikişer ikişer, ikili” demektir. Her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimine denir (Dilçin, 2005: 167). Mesnevi'nin Türk edebiyatına girişi XI. yüzyılda Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseriyle başlar. Her beytin, ayrı ayrı kâfiyeli olması yazma kolaylığı sağlar. Bu nedenle uzun aşk öykülerinde, destanlarda mesnevî kullanılmıştır (Güzel, 2009: 86). Tanımlardan da anlaşılacağı gibi mesneviler her beyti ayrı kafiye olmasının verdiği yazma kolaylığından dolayı şairlerce, uzun anlatılar için kullanılmış bir nazım şeklidir. Türk edebiyatında XI. yy'dan itibaren çok sevilerek kullanılmıştır. Divan edebiyatında mesneviler, diğer nazım şekillerinden bir konuyu bir hikâyeyi ayrıntılarıyla anlatması bakımından ayrılır. Divan şairleri gazelde, kasidede anlatmak istediklerini belli bir şekil çerçevesinde oluştururken mesnevilerde biraz daha rahat davranmışlar, neyi anlatmak istiyorlarsa metinlerini ona göre kurgulamışlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde mesnevilerin, şairlerin söylemek istedikleri mesajları topluma iletmede çok önemli bir rolü ortaya çıkmaktadır. Dönemin genel özellikleri dikkate alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devlet olma yolunda ilk adımlarını attığı siyasi ve kültürel sistemini yeni yeni oturtmaya başladığı bir zaman diliminde; Osmanlı tebasının belirli bir ilim, irfan ve yaşama kültürü seviyesine çıkarılması zorunluluk derecesinde bir ihtiyaçtır. Bu noktada da her dönemde olduğu gibi o dönemde de edebî eserlere birtakım görevler düşmektedir. Mesneviler bu açıdan bakıldığında şairlerin okuyuculara vermek istedikleri mesajları etkin ve yetkin bir şekilde sunduğu yegâne eserlerdendir. Tüm mesnevileri bu şekilde değerlendirip amaçlarının yalnızca birtakım mesajlar vermek olduğunu söylemek tabii ki de doğru değildir fakat toplumsal içerikli mesajlardan tam olarak arınmış bir nazım şekli olduğunu söylemek de biraz eksik kalmaktadır.

Tüm mesnevileri kapsamamakla birlikte, özellikle didaktik, dinî, ahlaki tarafı ağır basan mesnevilerde, insanî değerlere ve bireyin çevresiyle olan etkileşimini geliştirmeye, bu sayede de toplumda pozitif insanlar yetiştirmeye yönelik birçok değere rastlanmaktadır. Bu makalede 14. yy mesnevilerindeki ilim ve ahlaka verilen önem üzerinde duruldu. Türk edebiyatında mesnevilerin nicelik ve nitelik açısından çokluğu dikkate alındığında, Türk edebiyatının nitelikli eser vermeye başladığı 14. yy.da yazılmış tüm mesnevilerin incelenmesi, makalemizin sınırlarını aşacaktır. 14. yy. mesnevilerinden Ahmedî'nin *İskender-nâme'si*, Gülşehri'nin *Mantku't-tayr'ı*, Âşık Paşa'nın *Garip-nâme'si* ve Hoca Mesud'un *Süheyl ü Nevbahâr* adlı eserleri incelenecektir. Üzerinde çalışma yapılacak eserlerin seçiminde eserlerin kendilerine mahsus özellik-

lerinin bulunması, devrinde yazılmış diğer mesnevilerle karşılaştırıldığında, konu ve yazılış tekniği bakımından diğerlerinden daha önde olması, eserlerin seçiminde etkili olmuştur. Ahmedî'nin, İskender-nâme adlı eserinin seçilmesinde, eserin Osmanlı tarihine de yer vermesi etkili olurken Gülşehrî'nin Mantık'ut-Tayr adlı mesnevisinin temsili bir eser olması, öğretme açısından tasavvufi merhale ve ıstılahların önde gelmesi ve eserin tasavvufi bir hüviyet kazanması etkili olmuştur. Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eserinin seçilmesinde, Garib-nâme'nin dinî ve ahlâki yanı ağır basan, telkine geniş yer veren ve öğretmeyi gaye edinen bir eser olması önemli bir rol oynamıştır. Hoca Mesud'un Süheyl ü Nevbahâr adlı mesnevisinin seçilmesinde ise, eserin daha çok manzum aşk ve macera hikâyeciliği içinde yer alması etkili olmuştur.

II. MESNEVİLERDE İLİM VE AHLAKA AİT BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlim “Bilme, biliş, bir şeyin doğrusunu bilme”(Türkçe sözlük, 2005:956) şeklinde tanımlanmıştır. Uludağ'a göre bilim “bilmek, marifet, irfan, kendini bilmek, sâlikin kendini bilmesi (Uludağ, 2001:182) şeklindedir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve onu diğer varlıklardan üstün kılan en büyük özelliği, şüphesiz akli ve akli sayesinde elde ettiği ilmidir. İlimden kastedilen mana olarak bilme, insanlığı doğru yola götürecek toplum arasında birliktelik sağlayacak bilimdir. İlim öğrenmekten maksat, bilginin insanoğluna yol göstermesi, rehber olması ve öğrenilen şeylerle, insanî kemâlat dediğimiz “kâmil”, “olgun insan” mertebesine ulaşılmaktır. Yoksa diğer türlü edinilmiş bilgiler insanın sırtına yük olmaktan bir adım öteye gitmeyecektir. Gerek İslamî yaşantımızda gerekse örf ve adetlerimizde ilime ve bilgili olmaya çok önem verilmiştir.

Türk kültüründe ilme çok önem verilmiştir. Kültürümüzün mihenk taşlarından sayılan Yunus Emre “ilim” ile ilgili olarak:

İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen/Ya nice okumaktır

dörtlüğüyle ilmin, insanın kendini bilmesine, kendini bilmeye yardımcı olamayacak bilimin boş bir uğraş olduğuna vurgu yapmaktadır.

Ahlak ise (hulk'un ç.) 1. İnsanın yaratılışında var olan ruhsal ve zihinsel güzellikler. 2. İnsanı insan yapan değerleri inceleyen, irdeleyen ve öğreten bilim dalı (Parlatır, 2009: 55) şeklinde tanımlanmaktadır. Kanaatimizce, insanı insan yapan ahlaki özellikleri yalnızca ilim ve irfan noktasında

kemâlata erişmiş kâmil insanlar sergileyebilirler. Yani “ilim” ahlaki üstünlüğe sahip bireylerin yetişmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Aşağıda 14. yy’a ait, metnimize konu olan mesnevi beyitlerinden örnekler vermek suretiyle mesnevilerdeki ilmi ve ahlaki değerlerin metinlerde nasıl geçtiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bî-fenâ bâkî dilerseñ k’ola Zât

İlme cehd it k’ol-durur Âb-ı Hayât (İskender-nâme 706)

“Sonsuzluğu ebediliği dilerseñ eğer, İlim öğrenmeye çalış ki sonsuzluk iksiri yalnızca odur.”

İnsanoğlu sonu olan ölümlü bir varlıktır. Dünya hanesine gelir, küçük bir zaman dilimi bu hanede misafir olarak kalır ve bu dünyadan gerçek hanesine geçer. İnsanoğlu gerçek âlem bu dünya imiş gibi hep ölümsüzlüğü aramış, ab-ı hayâtı (ölümsüzlük suyu) bulmak için gayret göstermiş; fakat netice hep hüsrarla sonuçlanmıştır. Edebiyatımızda da “âb-ı hayât” kavramı birçok yerde işlenen bir kavramdır (Beyitte görüldüğü gibi, ölümsüzlüğün ilimle elde edilebileceğine vurgu yapılmaktadır). Burada, ilim sonucunda ortaya konulan yararlı bir işin, sonraki nesillere faydasının dokunacağı için; ölümsüzlüğe ulaşılan yolun da bu sayede yalnızca ilimle olacağını kastetmektedir.

İlm olmayanda yok-durur hüner

Bî-hayâda yok saâdetden eser (İskender-nâme 707)

“İlim olmayanda hüner olmaz, hayâsız olanlarda saadetten eser yoktur.”

İlimsizlik, hayâsızlık ile yani edepsizlikle aynı mertebede görülmüştür. Çünkü ilmi olmayan insan nerede ve nasıl davranacağını tam olarak kestiremez, hayâ yani edebe muhalif hareketler yapması muhtemel olur. Hayâsızların toplumda çok fazla bir yeri yoktur, toplumdan dışlanmanın sonucu olarak insanın mutsuzluğa itilmesinin sonucu kaçınılmaz olur. Kişide ilmin olmaması insanın hünerlerinin yok olmasına sebep olur; hayâsız utanmayan insanlar ise mutlu olamazlar.

İlm-ile buldı saâdet her vücûd

Âdem’e ilmi-y-çün itdiler sücûd (İskender-nâme 2163)

“İlmin sonucunda her beden mutluluk, huzur buldu. Âdeme melekler ilminden dolayı secde ettiler.”

İlim ile her vücudun mutluluğu kazanması insanın yalnızca ilimle kendini mutlu, huzurlu hissetmesindedir. Bilindiği gibi meleklerde ilim sıfatı yoktur,

onlar Allah'a kayıtsız şartsız ibadet etmeleri için yaratılmış varlıklardır. Sorgulama ve muhakeme yani "ilim" kabiliyetini Allah meleklerle vermemiştir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği ise onun ilim sıfatıyla donatılmış olmasıdır. Yani insan, ilmi sayesinde kendisine verilen kabiliyetleri muhakemesiyle kullanması yoluyla diğer varlıklardan üstün bir konuma çıkmıştır. Yukarıdaki beyitte de buna vurgu yapılarak meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesine telmihte bulunulmuştur. Beytin art manasında ise "her vücudun mutluluk duyması" ifadesi kişinin ilim vasıtasıyla topluma faydalı olacağını ve bu sayede de ruhsal tatmin yaşamasının sonucu olarak hayatında mutlu olacağından bahsetmektedir

Aşağıdaki beyitlerde âlim ile cahil arasında kıyaslama yapılarak, ilim sahibi olanlarla olmayanlar arasındaki farklar ortaya konmuştur:

*‘Âlimün uyhusı bî-‘illet-durur
Câhilün zühdi kamu zillet-durur (Mantıku't-tayr 1111)*

"Âlimin uykusu sebepsizdir, cahilin takvası ise utanç vericidir.

*Âlimün cennât u hurremdür yiri
Câhilün anda cehennemdür yiri (Mantıku't-tayr 2051)*

Âlimin yeri temiz olan cennettir, cahilin yeri cehennemdir.

*‘İlm oldur kim Hak'a rehber ola
Cehl ola kim ilede ayruk yola (Mantıku't-tayr 2101)*

"İlim odur ki Hakk'a doğruluğa rehber olur. Cehalet odur ki insanı farklı yollara iletir."

*Kimde kim var-ısa ol ‘ârif-durur
Kamu dürlü hâlete vâkıf-durur (Mantıku't-tayr 2418)*

"Kimde ilim var ise o ârifdir, toplumun tüm hallerine vakıf olur."

*Kimde kim yog-ısa ol ‘ârif degül
Ay u günden zerrece vâkıf degül (Mantıku't-tayr 2419)*

"Kimde ilim yok ise o ârif değildir, bu tür kişiler aydan günden zerrece anlamaz."

Ârifliğin özellikleri arasında birçok şeye vakıf olmak; birçok ilmin sebebini bilmek vardır. İlim de bu noktada ârifliğin olmazsındandır. Yukarıdaki beyitte de buna vurgu yapılmıştır.

Âdemînün yigregi ‘ilm öğrenen

İlm öğrenen yegi hilm öğrenen (Mantıku’t-tayr 3306)

“İnsanoğlunun iyisi ilim öğrenendir, ilim öğrenenin iyisi ise hilm öğrenendir.”

Beyitte ilim öğrenmenin tek başına yeterli olmayacağı, kazanılan ilmin yumuşak huylu yani “hilm” sahibi kişilerde gerçek değerini bulacağı vurgulanmıştır.

Cemali kişinin olur hilmden

Kemali kişinin olur ilmden (Süheyl ü Nevbahar 196)

“İnsanın yüz güzelliği yumuşaklığındandır, olgunluğu ise ilimden ileri gelir.”

Bu ‘ilim zîra çerâgdur iy safâ

Anuñ-ıla dutdı mülki Mustafâ (Garib-nâme 10093)

“Ey safâ sahibi kişiler, bu ilim bir mumdur ve o mum ile Hazreti Peygamber dünya mülkünü tutmuştur.”

Bir dahı nedür cihânda mu‘teber

Ol ‘ilimdür kim virür Hak’dan haber (Garib-nâme 10085)

“Cihanda kabul edilen itibarlı olan şey, Hak’tan haber veren ilimdir.”

Pes ‘ilim yigdür bu mâldan mutlakâ

Mâl girü kor şahsı ‘ilm iltür Hak’a (Garib-nâme 9488)

“İlim, kesinlikle mal kazanmaktan daha iyidir; mal kişiyi geri koyarken ilim kişinin Hakk’a varmasına sebep olur.”

Her kimün kim ‘ilmi var oldı delil

Anlaruñ kim ‘ilmi yok kaldı zelil (Garib-nâme 10100)

“Kimin ilmi var ise o kanıttır, ilmi olmayanlar ise hakir olarak kalırlar.”

Kişi var ki ilm ile göge uçar

Kişi var ki cehl ile yerden geçer (Süheyl ü Nevbahar 198)

“Bazı kimseler ilim ile göge uçarlar, makamları artar; bazıları ise ceahletin sonucunda yerlerde sürünürler.

İlim, insanın toplumda değerini artırır. İlimle uğraşan kişiler toplumun her türlü sorun ve problemlerine çözüm bulmada en güvenilir kimselerdir. Buna

benzer sebeplerden dolayı toplumda ilimle uğraşan insanlar sevilip değer görür. Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi kişinin ilim sahibi olmak suretiyle göğe uçması ve cehalet neticesinde yerde sürünmesi ilim sahibi olmanın çok önemli bir kaide olmasından ileri gelmektedir.

İlm oldur kim Hak'a rehber ola
Cehl ola kim ilede ayruk yola (Mantıku't-tayr 2101)

“İlim odur ki Hakk'a rehber olur yol gösterir, cehalet ise insanları yanlış yollara iletir.”

İlim insanları Hakk'a yani doğruluğa ileten yolların başında gelmektedir. İnsanlar cehaletten kurtulmak suretiyle doğru yolu bulurlar. Bu beyitte “Hak” tevriyeli bir söyleyişle kullanılmıştır. Burada Hakk'ın ilk manası olarak Tanrı (İlah) kavramını görebiliriz. Yani ilim Allah'a ulaşmada rehber olabilecek bir özelliكتedir. İkinci manada ise hakkı “doğru yol” olarak nitelendirebiliriz. Yani cahil kimse doğru yoldan çıkıp başka yollara sapmıştır.

Kimde kim yok ilm bed-gir-dâr olur
Bî-saâdet kişi dâim hâr olur (İskender-nâme 708)

“Kimde ilim yoksa o kişi kötü talihlidir, talihsiz olan kişi daima diken üstünde olur.”

İlmi olmayan cahil insanlar, başlarına gelebilecek kötü olayların nereden ve nasıl gelebileceğini kavrayamadıkları için devamlı diken üstünde gibidirler. Toplumda güven içinde yaşamak ve ayaklarını sağlam basmak için ilmin çok büyük bir önemi vardır.

Hışm u gaybet cehl ü inkâr u riyâ
Kor mı sini kim varasın Tanrı'ya (Garib-nâme 2925)

“Kötülük, gaybet cehalet ve iki yüzlülük gibi kötü huylar senin Tanrıya varmanı engeller.”

Genezce şeşer düğümü uslu kişi
Güce görse çıkar câhilün dişi (Süheyl ü Nevbahâr 1198)

“Akıllı kişi düğümü kolay çözer, cahilin zorlayınca dişi çıkar.”

Bî-edeb halkı kamu oda yahar
Sanma kim kendüyi yaluñuz yıhar (İskender-nâme 5433)

“Edepsizlik halkı ateşe atar, sanma ki sadece kendin yanarsın.”

Edepsizlik bireysel bir davranış değil, sonuç itibarıyla toplumun birçok kurumuna zarar verebilecek bir davranıştır. Edepsizlik kişinin, toplumun koyduğu kurallara muhalif hareket etmesi ve ahlak dışı bir tavır takınmasıdır. İnsanlar toplumun bir parçasıdır ve birbirlerine nezaketle davranırlar. Kişinin karşısındaki ile davranışlarında ince bir perde bulunur ve bu perde bireyin karşısındakiyle ilişkilerinde bireyin sınırlarını belirler. Edepsizlik, bu perdenin yırtılması ve kişinin hakkına doğrudan tecavüz edilmesi demektir. Yukarıdaki beyitte de edepsizliğin sadece kişinin kendinin yanmasına yol açmayacağı, kendisiyle birlikte toplumu da ifsâd edeceğine vurgu yapılmıştır.

Ululuk gerekse olma bî-edeb

Kim edepsüzlere ider Hak gazab (İskender-nâme 784)

“Yüce olmak istersen edepsiz olma ki edepsizlere Hak gazap eder.”

Beyitte halk arasında yüksek bir mevki sahibi olmanın “edeb” değerine sahip olmakla mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bu değere sahip olmamanın ise Allah tarafından cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde de edep değerinin temiz soy ile birlikte anılması gerektiğini, bir kimsenin edepli olmasının temiz bir soydan gelmesiyle mümkün olacağını ve edep sahibi insanların toplum tarafından temiz kimseler olarak anılacağını belirtmektedir:

Kişiy e devlet-durur asl u neseb

İlla şuna kim ola anda edeb (Garib-nâme 9056)

“Soyunun belli olması ve edepli olması kişiy e büyük devlettir.”

Ol neseb kim bu edebden yârı yok

Bir marazdur kim anuñ tîmârı yok (Garib-nâme 9057)

“Edepten yârı olmayan neseb, çaresi olmayan hastalık gibidir.”

Şahsa, ol bir bî-edebse vây aña

Gülüşür yohsul u cümle bay aña (Garib-nâme 9059)

“Eğer kişi edepsiz ise yazıktır ona, zengin fakir herkes ona gülüşür.”

Halk içinde hâsiyetdür key neseb

Yoldaş olursa aña gökçek edeb (Garib-nâme 9143)

“Halk içinde soyunun belli olması büyük bir şereftir, o kimseye edeb yoldaş olursa daha da iyidir.”

Bî-edeb kişi-y-ile oturmağul

Bî-saâdetdür anuñla durmağul (İskender-nâme 785)

“Edepsiz kimselerle oturma, onunla oturmak mutsuzluk getirir.”

Bî-edeblik itmegil kim şüm olur

Bî-edeb her hayırdan mahrûm olur (İskender-nâme 5432)

“Edepsizlik etme ki uğursuzluk getirir, edepsizler her hayırdan mahrum olurlar.”

Bekleyen oldur edeble tertibi

Olur ansuz âdemî hayvân gibi (Garib-nâme 7028)

“Edep ile düzeni bekleyen odur, edepsiz insanoğlu hayvan gibi olur.”

III. SONUÇ

Taramalarımız sonucunda 14. yy’da yazılmış mesnevilerde ilmi ve ahlaki değerlere yönelik oldukça fazla örnekle karşılaşmaktayız. Bunu yeni yeni kurulmuş olan Osmanlı Devleti’nin iç dinamizmini henüz kaybetmemiş bireylerinin, toplumu iyiye kanalize etme çabasında arayabileceğimiz gibi İslam diniyle tanışan Türklerin bu dinin öğretilerini birkaç asırdır hayatına intibak ettirmek ve başkalarına da anlatma gayretinde de arayabiliriz. Seçtiğimiz mesnevilerde ilim ve ahlaka yönelik tavsiye edilen davranışlar aşağıdaki şekilde yansıtılmıştır:

Bilimde ilerlemenin toplum açısından önemini kavrama, bilgi çeşitleri, bilimsel tutum içinde olma, bilimsel çalışmaları özveriyle sürdürme, bilimsel gelişmelerin insanlık açısından önemini bilme, bilimsel bilgiyi günlük yaşama aktarma, bilimsel eserlerde dili düzgün kullanmanın gerekliliğini savunma, bilimsel çalışmalarda geleceğe hizmet etme amacı taşıma.

Buradan hareketle mesnevilerin sadece tahkiyeli bir anlatı türü olmadığı yazıldığı dönemde, şairlerin birtakım ahlaki özellikleri okuyucu ile buluşturmak, insanları iyiye doğruya yönlendirmek, insanlara İlim ve ahlak bakımından örnek rol modeller oluşturmak gibi bazı amaçlarının olduğu sonucunu çıkarmamız mümkündür. Edebî eserlerin çağları aşır her dönem okuyucu bulduğu gerçeği göz önüne alındığında bu eserleri günümüz öğrencileri ile tanıştırmamızın eğitimde yapacağı pozitif katkı hiç de küçümsenemeyecek bir orandadır. Taradığımız mesnevilerden *Garib-nâme*, *Süheyl-ü Nevbahar*, *Mantıku’t-Tayr* ve *İskender-nâme* mesnevilerinde ilimden, kişinin pozitif bilimler öğrenmesinin yanı sıra “irfan” noktasında da kendini geliştirmesini ve

ahlaken yumuşak huylu olmasını öğütleyecek şekilde bahsedilmiştir. Buna örnek olarak Mantıku't- Tayr mesnevisinde geçen “Kimde kim (ilm) var ise ol arif durur, kamu türlü halete vakıf durur (2418)” beyitini örnek olarak vermememiz mümkündür. Beyit ve devamında gelen beyitlerde ilim ve irfanın birlikte anılması gereken değerler olması üzerinde ısrarla durulmuştur.

Ahlaklı olmak ise taranılan mesnevilerde genel olarak edeb başlığı altında verilmektedir. Edepli olmanın önemi, edepsizliğin kişiyi düşüreceği sıkıntılar şeklinde beyitlerde işlenmiştir. Ayrıca ahlaklı olmak ve ilim öğrenme kavramı ile ilgili beyitler birbirini destekler niteliktedir. Yani ilim sahipleri aynı zamanda edep ve ahlak sahibidirler. Buna Süheyl ü Nev-bahar mesnevisinden örnek vermek gerekirse mesnevide “cemali kişünün olur hilmden, kemali kişinin olur ilmden (196).” beyitini örnek olarak verebiliriz. Yani “kişinin yüzünün güzelliği hilmden, olgunlaşması, insanî özellikleri kazanması da ilimden olur” denmektedir. Buradan sonuç olarak ilim ve edebın birbirini destekleyen iki davranış biçimi olduğu yargısını çıkarmamız mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1982). Ahlak Öğretileri. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AKBABA ve ALTUN, S. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (1), 7-18.
- AKDOĞAN, Yaşar. (1979). Ahmedi Divanı I II: Tenkitli Metin ve Divanı Hususiyetleri. İstanbul Üniv. Ed. Fak, Türkiyyat Araştırma Merkezi.
- AKDOĞAN, Yaşar. (1988). Ahmedi Divanı'ndan Seçmeler. Ankara.
- ARSLAN Ş.Z ve YAŞAR F.T. (2007).“Yükselen “Değer” Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. Değerler Eğitim Merkezi Dergisi, Sayı:1, 8-11.
- CEBECİOĞLU, Ethem. (2005). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Anka Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (2002). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİLÇİN, Cem. (1991). Süheyl ü Nev-Bahar Mesnevisi İnceleme Tenkitli Metin. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- LEVENT, A.Sırrı. (1957). Gülşehrî, Mantıku't-tayr nşr. Ankara.
- SUCU, Ahmet Özhan. (2012). Mesnevilerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÜNVER, İsmail.(1983). Ahmedi İskender-nâme İnceleme Tıpkıbasım. Ankara: T.D.K Yay.
- YAVUZ, Kemal. (2000). Âşık Paşa, Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma). İstanbul 2000.

